

ONDERNEMERSVERTROUWEN LICHT GEDAALD

Voorwoord

Dit rapport bevat de belangrijkste uitkomsten van de Conjunctuurenquête Nederland van het vierde kwartaal 2023.

De Conjunctuurenquête Nederland brengt voor het Nederlandse bedrijfsleven vier keer per jaar de belangrijkste ontwikkelingen en verwachtingen in kaart, uitgesplitst naar regio, bedrijfstak en bedrijfsgrootte. De resultaten vormen de basis voor het ondernemersvertrouwen. Deze samengestelde indicator geeft de stemming weer van het Nederlandse niet-financiële bedrijfsleven met meer dan 5 werkzame personen.

Samenwerking

De Conjunctuurenquête Nederland is een gezamenlijk onderzoek van het CBS, KVK, EIB, MKB Nederland en VNO-NCW, met de steun van het ministerie van Economische Zaken en Klimaat. Doel van de samenwerking is completere informatie over het niet-financiële bedrijfsleven te vergaren tegen minder administratieve lasten.

Saldo's

Deze rapportage werkt met saldo's. Een saldo ontstaat door het percentage ondernemers dat zijn ervaring of verwachting als negatief ziet, af te trekken van het percentage dat een positieve ervaring of verwachting meldt. Als bijvoorbeeld 10 procent van de ondernemers een dalende omzet had en 20 procent een stijgende omzet, ontstaat een saldo van +10 procent. Het saldo geeft in één oogopslag weer of de stemming onder ondernemers positief of negatief is en in welke mate.

Seizoenspatronen

Bij de interpretatie van de cijfers dient rekening te worden gehouden met seizoeninvloeden. Deze spelen bij sommige variabelen een rol, zoals bij omzetten in de landbouw en horeca. Om een uitkomst in een beter perspectief te kunnen plaatsen, verdient een vergelijking met dezelfde periode een jaar eerder om die reden de voorkeur boven

een vergelijking met een kwartaal eerder. Voor het samenstellen van de indicatoren van het ondernemersvertrouwen, worden de onderliggende variabelen wél gecorrigeerd voor seizoenspatronen. Hierdoor kan het vertrouwen elk kwartaal worden vergeleken met een eerder kwartaal.

Het niet-financiële bedrijfsleven

Het niet-financiële bedrijfsleven is een samenstelling van secties A Landbouw, bosbouw en visserij, B Winning van delfstoffen, C Industrie, F Bouwnijverheid, G Groot- en detailhandel; reparatie van auto's, H Vervoer en opslag, I Horeca, J Informatie en communicatie, L Verhuur van en handel in onroerend goed, M Advisering, onderzoek en overige specialistische zakelijke dienstverlening, N Verhuur van roerende goederen en overige zakelijke dienstverlening, R Cultuur, sport en recreatie, S Overige dienstverlening.

Waarneemperiode

De gegevens voor deze publicatie zijn verzameld in de maand oktober 2023.

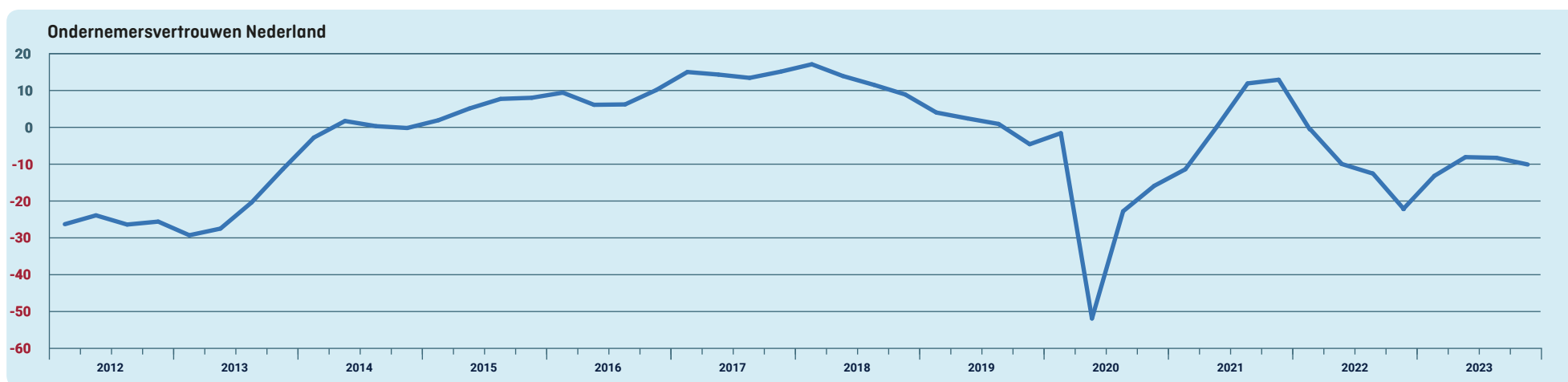
Dit rapport is gepubliceerd op 15 november 2023. Het rapport van de Conjunctuurenquête eerste kwartaal 2024 wordt naar verwachting op 15 februari 2024 gepubliceerd op ondernemersplein.kvk.nl/coen. Alle cijfers die in deze Conjunctuurenquête Nederland staan, zijn te vinden op opendata.cbs.nl.

Ondernemersvertrouwen licht gedaald begin vierde kwartaal

Het ondernemersvertrouwen, de stemmingsindicator van het Nederlandse bedrijfsleven, komt aan het begin van het vierde kwartaal van 2023 uit op -10,1. Dit is lager dan het gemiddelde van de reeks (-3,9) en een daling ten opzichte van een kwartaal eerder, toen de indicator uitkwam op -8,3. Hiermee is het ondernemersvertrouwen voor het achtste kwartaal op rij negatief. Bij negen van de veertien bedrijfstakken daalt de stemmingsindicator, bij vijf neemt het vertrouwen toe. Binnen de vervoer en opslag daalt de stemming het sterkst. Ondernemers in de informatie en communicatie zijn als enige positief gestemd.

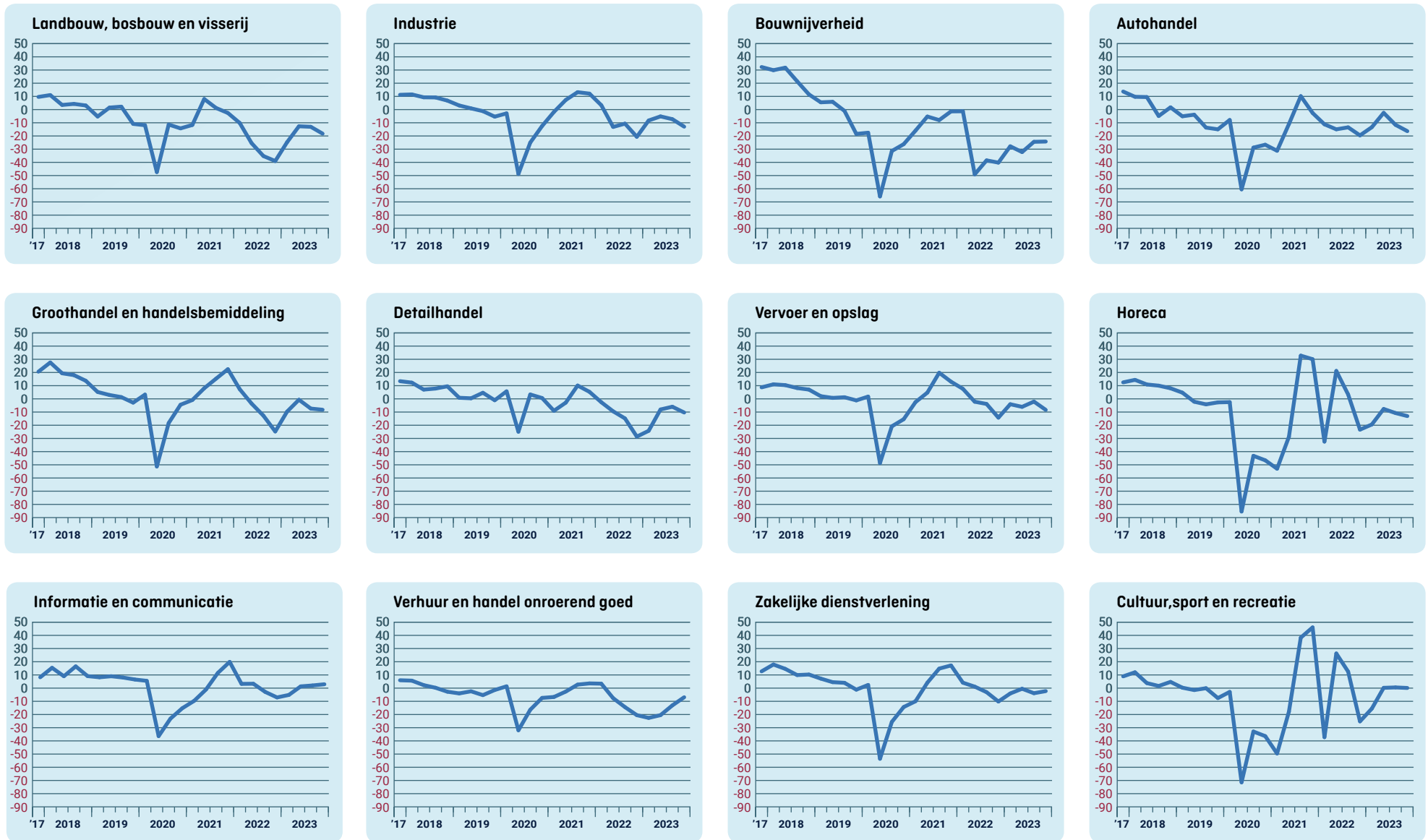
Verder in deze rapportage

Ondernemersvertrouwen negatief in bijna alle bedrijfstakken	5
Stemming ondernemers negatiever ten opzichte van 2022	7
Uitgelicht Prijsverwachtingen en ontwikkeling winstgevendheid	8
Uitgelicht Verwachtingen voor 2024	9
Verwachte ontwikkelingen bedrijfsleven per provincie	10

Bron: CBS, EIB, KVK, MKB Nederland, VNO-NCW. Detailinformatie (conform de webtoegankelijkheidsrichtlijnen voor visueel beperkten) vindt u op [StatLine](#).

Ondernemersvertrouwen per sector Uitkomsten vierde kwartaal 2023

Ondernemersvertrouwen negatief in bijna alle bedrijfstakken

Het landelijk ondernemersvertrouwen is gedaald en komt aan het begin van het vierde kwartaal uit op -10,1. Bij negen van de veertien bedrijfstakken daalt de stemmingsindicator, bij vijf bedrijfstakken neemt het vertrouwen toe. Binnen de vervoer en opslag daalt de stemming het sterkst. Op provinciaal niveau is de stemming bij ondernemers uit Noord-Holland het sterkst gedaald.

Het ondernemersvertrouwen is het seizoengecorrigeerde gemiddelde van de ontwikkeling in de afgelopen drie maanden en de verwachting voor de komende drie maanden van het economisch klimaat, zoals ondernemers dit aangeven.

Ondernemers bouwnijverheid en landbouw meest negatief gestemd

Voor het zevende kwartaal op rij is het ondernemersvertrouwen in de bouw het laagst van alle bedrijfstakken, gevolgd door de landbouw. Over de meeste indicatoren uit Conjunctuurenquête Nederland, waaronder bijvoorbeeld de ontwikkeling van de productie en de omzet, zijn bouwondernemers echter per saldo nog positief. Wel zijn de uitkomsten hiervan over het algemeen minder positief dan in de voorgaande kwartalen van 2023.

Ten opzichte van vorig kwartaal neemt het pessimisme bij ondernemers in de bedrijfstak vervoer en opslag het sterkst toe, op kleine afstand gevolgd door ondernemers uit de industrie.

Stemmingsindicator verbeterd in verhuur en handel van onroerend goed

In de bedrijfstak verhuur en handel van onroerend is het ondernemersvertrouwen negatief, maar wel het sterkst verbeterd, gevolgd door de delfstoffenwinning. Ook in de

zakelijke dienstverlening en de informatie en communicatie is een lichte verbetering van het ondernemersvertrouwen.

Voor het derde kwartaal op rij zijn ondernemers in de informatie en communicatie licht positief gestemd. In de cultuur, sport en recreatie is het ondernemersvertrouwen voor het derde kwartaal op rij nagenoeg neutraal en onveranderd. Bij alle andere bedrijfstakken is de stemmingsindicator negatief.

Ondernemersvertrouwen laagst in Fryslân

In alle provincies is het ondernemersvertrouwen negatief. Voor het derde kwartaal op rij zijn ondernemers in Fryslân het meest negatief, gevolgd door ondernemers in Drenthe, Utrecht en Limburg.

In Noord-Holland is het ondernemersvertrouwen het sterkst gedaald ten opzichte van vorig kwartaal. Daarna volgen vier provincies waar het de stemmingsindicator met 3,0 gedaald is. Dit zijn Fryslân, Drenthe, Utrecht en Limburg.

Ondernemers minst negatief in Noord-Holland

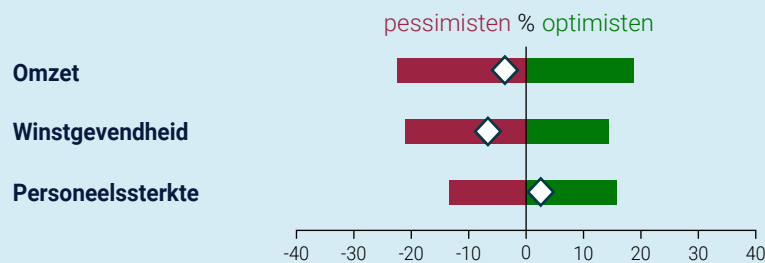
Ondanks de daling van het ondernemersvertrouwen binnen deze provincie is de stemmingsindicator het minst negatief bij ondernemers in Noord-Holland. Ook in Utrecht, Flevoland en Noord-Brabant is het ondernemersvertrouwen minder negatief dan het landelijk gemiddelde.

Bij ondernemers in Flevoland en Overijssel verbeterde het ondernemersvertrouwen ten opzichte van vorig kwartaal, bij Zeeuwse ondernemers bleef de stemming nagenoeg gelijk. Bij de overige provincies is het sentiment verslechterd.

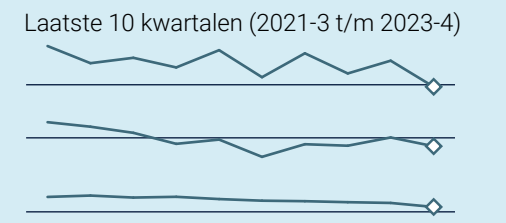
Dashboard Conjunctuurenquête Nederland

Uitkomsten vergeleken met een jaar eerder

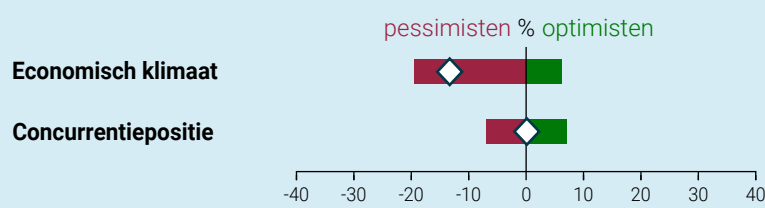
Ontwikkelingen derde kwartaal

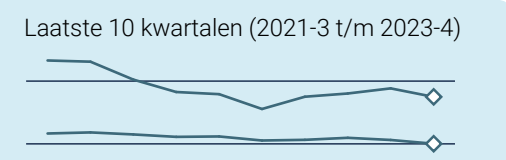
Saldo t.o.v. (vorig jaar)	Verandering	Saldo t.o.v. (vorig jaar)
-3,7	↓	(3,9)
-6,7	↑	(-15,2)
2,4	↓	(7,4)

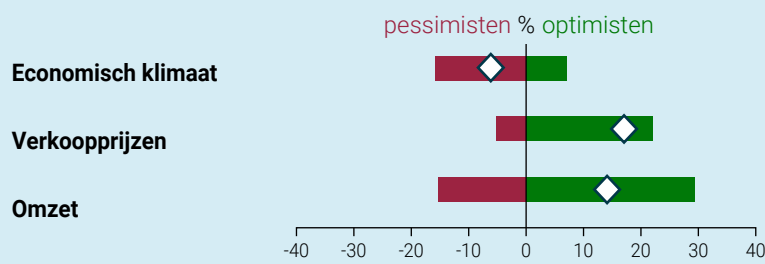
Beoordelingen van de ondernemer begin vierde kwartaal

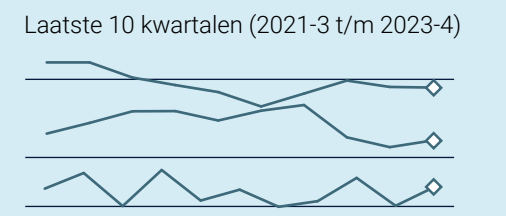
Saldo t.o.v. (vorig jaar)	Verandering	Saldo t.o.v. (vorig jaar)
-13,3	↑	(-22,3)
0,1	↓	(2,5)

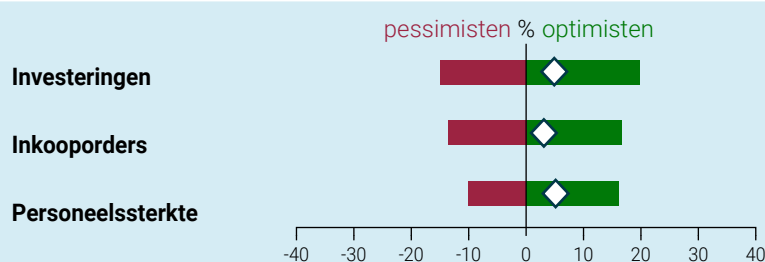
Verwachte ontwikkelingen vierde kwartaal

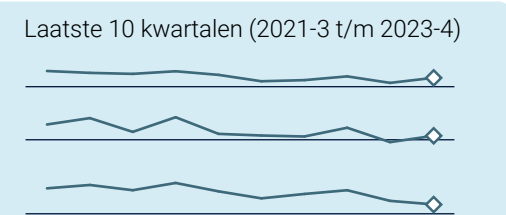
Saldo t.o.v. (vorig jaar)	Verandering	Saldo t.o.v. (vorig jaar)
-8,7	↑	(-23,8)
17,0	↓	(46,7)
14,1	↑	(11,9)

Verwachte bedrijfsvoering vierde kwartaal

Saldo t.o.v. (vorig jaar)	Verandering	Saldo t.o.v. (vorig jaar)
4,9	↑	(2,2)
3,1	↓	(3,4)
6,0	↓	(10,8)

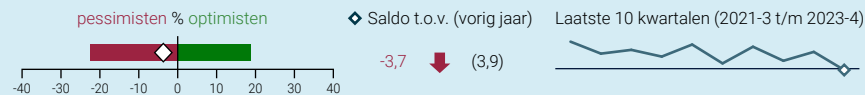
Stemming ondernemers negatiever ten opzichte van 2022

Aan het begin van het vierde kwartaal zijn ondernemers over zes van de elf indicatoren negatiever of minder positief ten opzichte van hetzelfde kwartaal vorig jaar. Wel zijn ondernemers bij zeven van de elf indicatoren positief gestemd.

Hoe lees ik het Dashboard Conjunctuurenquête Nederland?

Onderwerp In de Conjunctuurenquête Nederland worden ondernemers naar hun oordeel

Ontwikkelingen derde kwartaal

gevraagd over verschillende onderwerpen. Er is een verschil tussen terugblikken op het vorige kwartaal en verwachtingen voor het huidige kwartaal. Hierdoor kan een onderwerp 2 keer voorkomen in het dashboard. De koppen die boven de onderwerpen staan, geven aan of het om terugblikken of verwachtingen gaat. **Staafdiagram** (pessimisten/optimisten): de vragen over de onderwerpen in het dashboard kunnen de ondernemers beantwoorden met verbetering, verslechtering, of onveranderd. In deze grafiek is het percentage optimisten (ondernemers die verbetering zien/verwachten) afgezet tegen de pessimisten (zij die verslechtering zien/verwachten). De witte ruit geeft het saldo hiervan weer.

Saldo Het saldo is het verschil tussen het percentage optimisten en het percentage pessimisten, dat ook terug te zien is in het staafdiagram. Positieve waarden (meer optimisten dan pessimisten) worden groen weergegeven, negatieve saldi (meer pessimisten dan optimisten) worden rood weergegeven. **T.o.v. vorig jaar** Het saldo van hetzelfde onderwerp in hetzelfde kwartaal een jaar eerder is tussen haakjes weergegeven. Er is gekozen voor hetzelfde kwartaal een jaar eerder, om eventuele seizoenseffecten uit te sluiten. De groene pijl naar boven of rode pijl naar beneden geeft aan of er sprake is van respectievelijk een verbetering of verslechtering. **Lijndiagram** (laatste 10 kwartalen): per onderwerp wordt de ontwikkeling in de laatste 10 kwartalen weergegeven. Hierop is geen seizoenscorrectie toegepast. De zwarte horizontale lijn is de nullijn. Het saldo in het laatste kwartaal is met een witte ruit weergegeven.

Omzetontwikkeling negatief

Per saldo ruim 3 procent van de ondernemers zag de omzet dalen in het derde kwartaal ten opzichte van het tweede kwartaal. Een jaar eerder zag per saldo 4 procent een omzetstijging. Er zijn vrijwel evenveel ondernemers die hun concurrentiepositie op de Nederlandse markt hebben zien verbeteren dan verslechteren in de afgelopen drie maanden. Wel is het saldo iets minder positief dan in hetzelfde kwartaal vorig jaar. Over de ontwikkeling van de personeelssterkte zijn ondernemers minder positief dan vorig jaar. Bij de winstgevendheid zijn de negatief gestemde ondernemers met ruim 6 procent in de overhand, maar wel iets minder dan vorig jaar. Dit geldt ook voor het oordeel over het economisch klimaat.

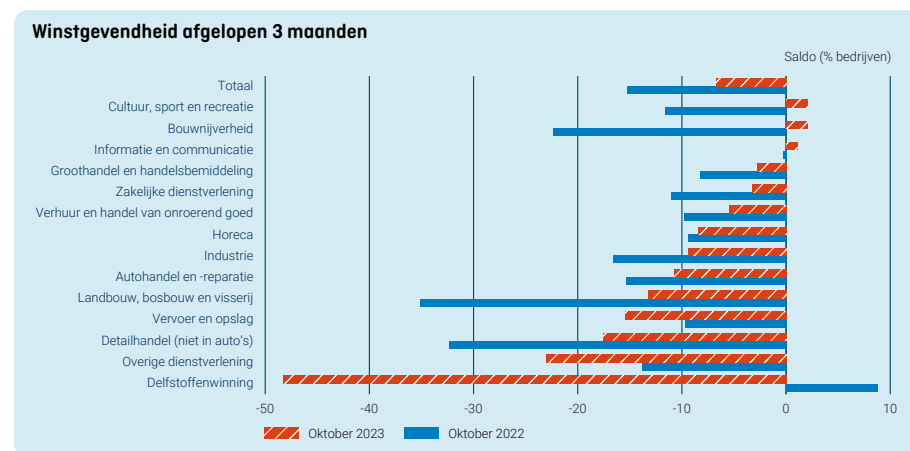
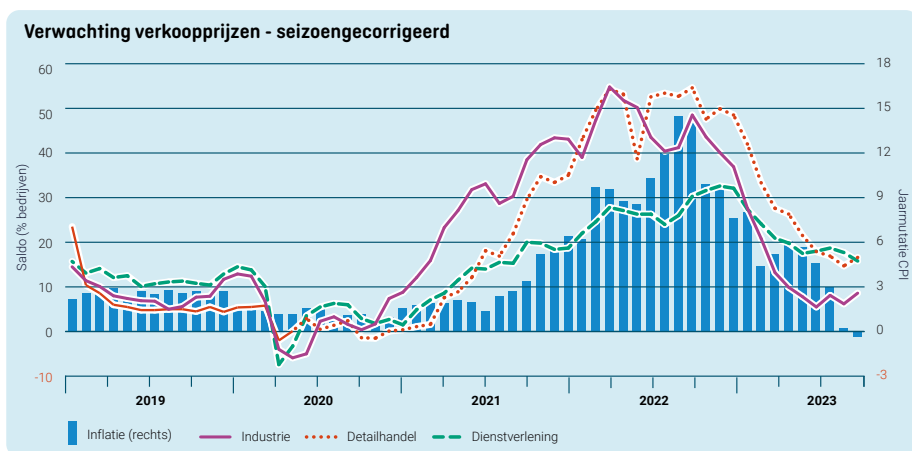
Minder vaak stijging verkoopprijzen verwacht

Per saldo verwacht ruim 17 procent van de ondernemers dat de verkoopprijzen en/of tarieven zullen stijgen in de komende drie maanden. Dit is fors lager dan vorig jaar, toen per saldo ruim 46 procent van de ondernemers een stijging verwachtte. Over het economisch klimaat in de komende drie maanden zijn ondernemers pessimistisch. Wel daalde dit pessimisme ten opzichte van het vierde kwartaal van 2022.

Indicatoren verwachte bedrijfsvoering minder positief

Bij de indicatoren over de bedrijfsvoering zijn de ondernemers per saldo nog positief gestemd in vergelijking met het vierde kwartaal van vorig jaar. Wel daalde het optimisme over de inkooporders en personeelssterkte. Per saldo verwacht 6 procent van de ondernemers hun personeelsbestand uit te breiden in het vierde kwartaal. Vorig jaar was dit bijna 11 procent. Ook verwacht per saldo bijna 5 procent van de ondernemers dit jaar meer te investeren dan in voorgaand jaar. Vorig jaar was dit ruim 2 procent. Een kleine meerderheid van de ondernemers verwacht daarnaast dat de waarde van de te plaatsen orders in de komende drie maanden zal toenemen. In het vierde kwartaal van 2022 was dit saldo ongeveer even groot.

Uitgelicht Prijsverwachtingen en ontwikkeling winstgevendheid

Prijsverwachtingen gedaald maar nog steeds relatief hoog

Sinds begin 2022 is de inflatie in Nederland fors opgelopen. Nadat de inflatie een jaar geleden piekte is het langzaam gedaald en ligt het inmiddels op een lager niveau. Desondanks laten de verwachtingen van ondernemers over de verkoopprijzen een ander beeld zien. De indicator over de prijsverwachtingen heeft doorgaans een hoge samenhang met de inflatie, waarbij de verwachtingen in de industrie vaak enkele maanden voorlopen op de inflatie. In de jaren voor de coronaperiode (2017 – 2019) lag het saldo van ondernemers dat een stijging van de verkoopprijzen verwachtten gemiddeld rond de 10 procent. In de detailhandel lag dat saldo in dezelfde periode rond de 5 procent. De coronaperiode verstoortte dit constante beeld toen meer ondernemers een daling van de verkoopprijzen verwachtten dan een stijging. Hierna liep het saldo snel op en steeg tot recordhoogtes in het eerste halfjaar van 2022.

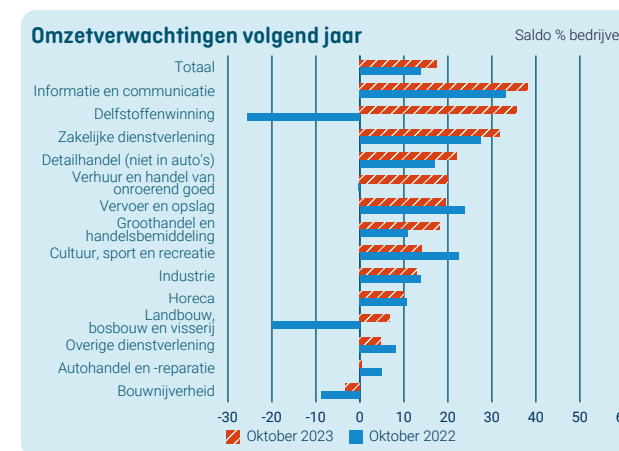
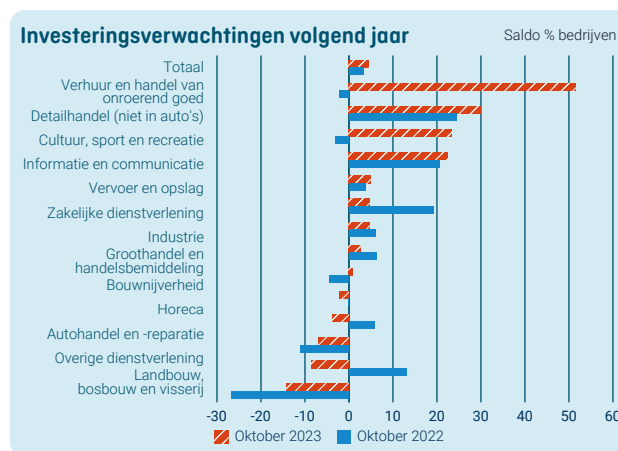
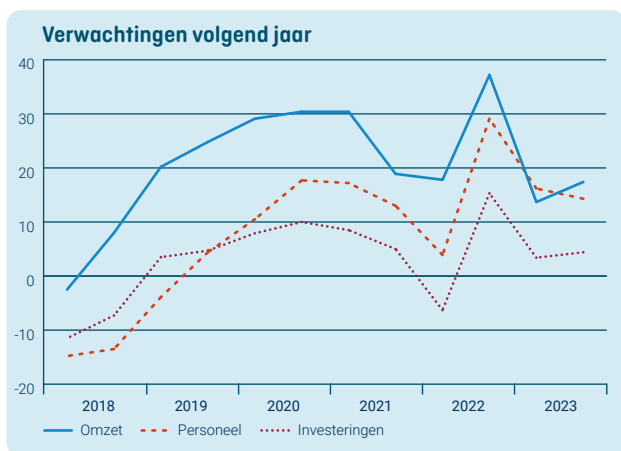
Daarna werd vooral bij de industrie een sterke daling van het saldo ingezet en ligt het cijfer inmiddels ook weer onder het langjarige gemiddelde. Aan het begin van het vierde kwartaal verwacht per saldo ruim 8 procent een verhoging van de verkoopprijzen in de industrie. Een jaar geleden lag het saldo nog op ruim 48 procent. De prijsdruk in de detailhandel en dienstverlening blijft ondanks een daling in het saldo boven het lang-

jarige gemiddelde. In de detailhandel ligt het saldo met ruim 16 procent op dit moment nog het hoogst. Ten opzichte van een jaar geleden is het cijfer wel gedaald, toen was het nog ruim 54 procent. In de dienstverlening verwacht per saldo bijna 16 procent van de ondernemers een stijging van de prijzen tegenover iets meer dan 30 procent een jaar eerder.

Ondernemers minder negatief over de winstgevendheid

Aan het begin van het vierde kwartaal gaf per saldo bijna 7 procent van de ondernemers aan dat de winstgevendheid verslechterd is in de afgelopen drie maanden. Daarmee is het saldo minder negatief dan in dezelfde periode een jaar geleden. Toen lag het saldo op ruim -15 procent. Met name in de bouwnijverheid en de landbouw, bosbouw en visserij is het saldo ten opzichte van een jaar geleden sterk gestegen. In de bouwnijverheid is het saldo ook als enige bedrijfstak licht positief samen met de cultuur, sport en recreatie en de informatie en communicatie. Ook ondernemers in de detailhandel zijn een stuk minder negatief over de ontwikkeling van de winstgevendheid maar het saldo is met ruim -17 procent nog wel laag ten opzichte van de andere bedrijfstakken. Alleen ondernemers in de vervoer en opslag, de overige dienstverlening en met name de delfstoffenwinning zijn negatiever over de winstgevendheid dan een jaar geleden.

Uitgelicht Verwachtingen voor 2024

Meer omzet, personeel en investeringen verwacht in 2024

Aan het begin van het vierde kwartaal is ondernemers, behalve naar hun verwachting voor het komende kwartaal, ook naar hun verwachting voor het komende jaar gevraagd. Per saldo ruim 17 procent van de ondernemers verwacht in 2024 meer om te zetten dan in 2023. Dit optimisme voor het komende jaar is hoger dan een jaar geleden, maar lager dan in de acht jaar daarvoor. Verder verwacht per saldo ruim 14 procent van de ondernemers in 2024 meer personeel te hebben dan in 2023. Dit is lager dan een jaar geleden, met name in de bedrijfstakken vervoer en opslag en de industrie. Ook verwacht per saldo ruim 4 procent in 2024 meer te investeren dan in 2023. Binnen de bedrijfstakken lopen de verwachtingen hierover uiteen. Vooral bij de investerings- en omzetverwachtingen zijn duidelijke verschillen tussen de bedrijfstakken te zien. Dat wordt hiernaast verder belicht.

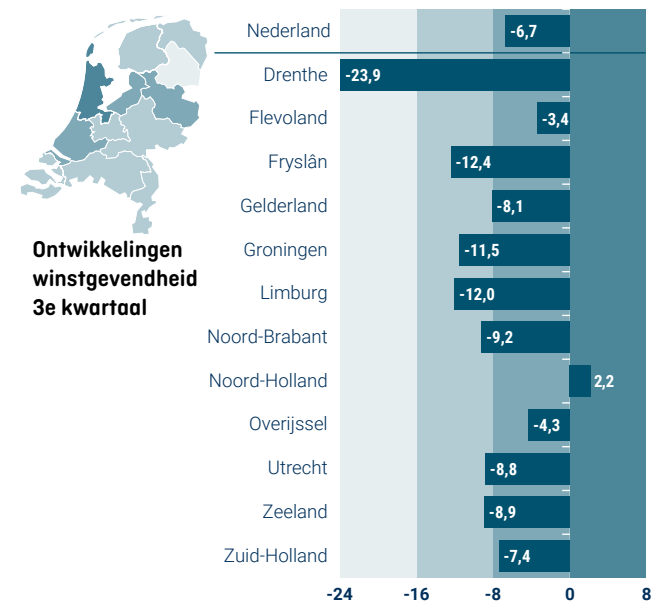
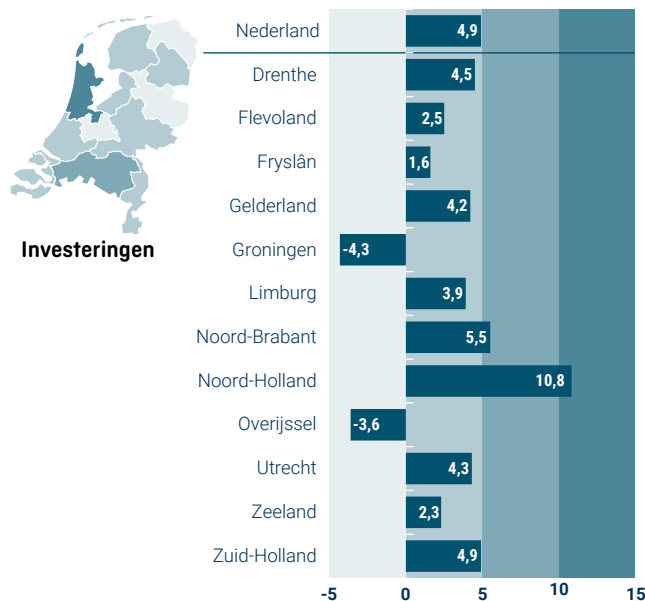
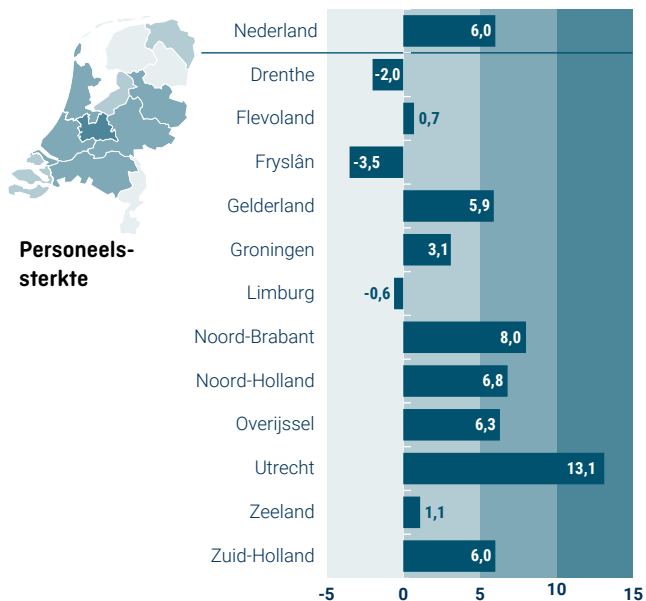
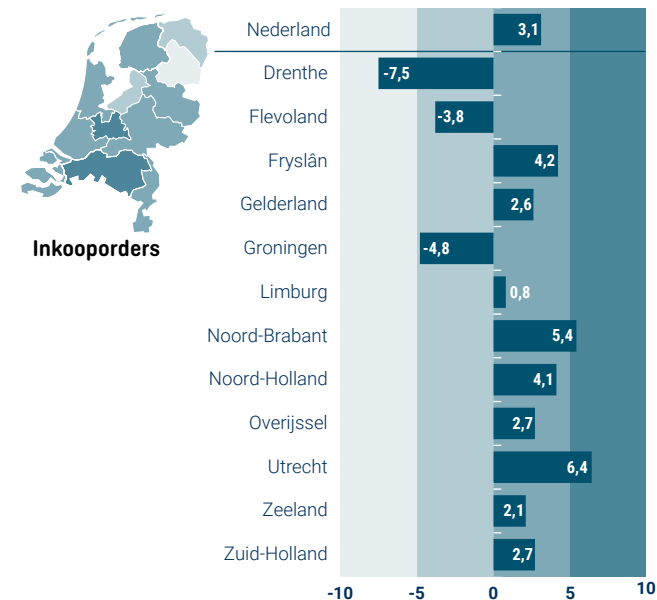
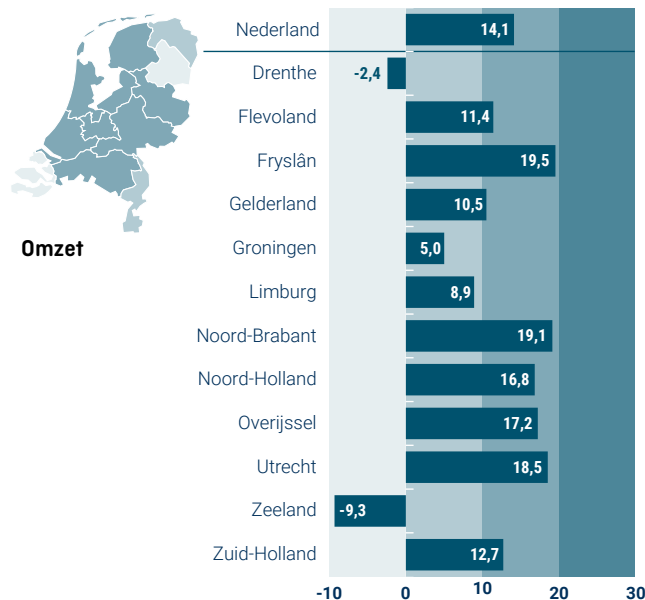
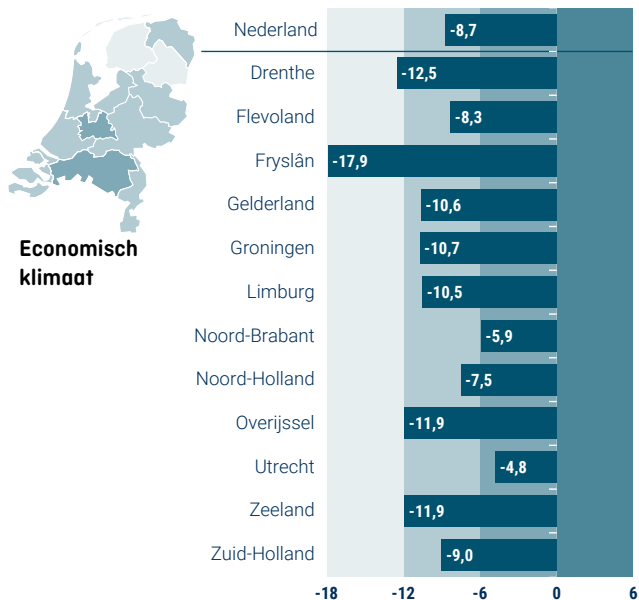
Investeringsverwachtingen voor 2024 iets positiever

In dit kwartaal verwacht per saldo 4 procent van de ondernemers een toename van de investeringen in 2024. Dit is iets meer dan in hetzelfde kwartaal vorig jaar, toen per saldo 3 procent van de ondernemers een toename van de investeringen verwachtte. De investeringsverwachtingen verschillen sterk per bedrijfstak. Positieve(re) verwachtingen zijn er vooral in de bedrijfstakken delfstoffenwinning, verhuur en handel van onroerend goed, detailhandel (niet in auto's) en cultuur, sport en recreatie. Ondernemers in de landbouw, bosbouw en visserij zijn het meest negatief over de investeringsverwachtingen. In deze bedrijfstak verwacht per saldo 14 procent minder te investeren dan in 2023. Dit is wel een verbetering ten opzichte van vorig jaar, toen het saldo uitkwam op -27 procent.

Omzetverwachtingen voor 2024 over het algemeen positief

Ook de verwachtingen voor de omzet in het volgende jaar zijn wat positiever dan vorig jaar het geval was. Dit gaat vooral op voor de bedrijfstakken informatie en communicatie, delfstoffenwinning, zakelijk dienstverlening, detailhandel (niet in auto's), verhuur en handel van onroerend goed en groothandel en handelsbemiddeling. Met name in de bedrijfstakken landbouw, bosbouw en visserij en delfstoffenwinning en verhuur en handel van onroerend goed zijn de omzetverwachtingen sterk gestegen vergeleken met vorig jaar. De omzetverwachtingen zijn vooral afgenomen in de bedrijfstakken vervoer en opslag, cultuur, sport en recreatie en overige dienstverlening. In de bouwnijverheid is, als enige bedrijfstak, de omzetverwachtingen per saldo negatief, maar wel wat beter dan in hetzelfde kwartaal vorig jaar.

Verwachte ontwikkelingen bedrijfsleven per provincie

Ondernemers in Noord-Holland meest positief gestemd

De resultaten van de conjunctuurenquête laten verschillen zien tussen de provincies. Bij de zes uitgelichte indicatoren zijn ondernemers uit Noord-Holland, net als de vorige twee kwartalen, het meest positief gestemd over de vooruitzichten voor het volgende kwartaal. De ondernemers uit Drenthe zijn het meest negatief gestemd, vooral over de ontwikkeling van winstgevendheid en de verwachting met betrekking tot het economisch klimaat.

Pessimisme economisch klimaat houdt aan

De verwachtingen van de ondernemers over het economisch klimaat in het vierde kwartaal van 2023 zijn in alle provincies negatief. De ondernemers in Fryslân zijn met per saldo bijna -18 procent het meest negatief over het economisch klimaat. Ondernemers in Utrecht verwachten met per saldo bijna -5 procent een verslechtering in het lopende kwartaal en zijn hiermee het minst negatief. Landelijk is de verwachting (bijna -9 procent) per saldo iets negatiever dan vorig kwartaal (ruim -8 procent).

Omzetverwachting in bijna alle provincies positief

De omzetverwachtingen onder de ondernemers zijn in tien van de twaalf provincies positief. Dit is een omslag in vergelijking met het derde kwartaal, toen ondernemers per saldo in negen van de twaalf provincies negatief gestemd waren. Ondernemers in Fryslân zijn het meest positief gestemd over de omzet met een saldo van bijna 20 procent, gevolgd door Noord-Brabant (ruim 19 procent). In Zeeland is de stemming het meest negatief met een saldo van ruim -9 procent, gevolgd door Drenthe met een saldo van ruim -2 procent. Voor Nederland totaal is de verwachting over de omzet positief met een saldo van ruim 14 procent.

Afname inkooporders verwacht in Drenthe

De ondernemers in Drenthe verwachten het vaakst een afname van de inkooporders met per saldo ruim -7 procent, gevolgd door de provincies Groningen (bijna -5 procent) en Flevoland (bijna -4 procent). De overige negen provincies verwachten een toename van de inkooporders in het vierde kwartaal. Ondernemers in Utrecht zijn het meest positief gestemd met een saldo van ruim 6 procent. Landelijk verwacht per saldo ruim 3 procent van de ondernemers een toename van de te plaatsen inkooporders.

Verwachting personeelssterkte positief

In negen van de twaalf provincies verwachten de ondernemers een uitbreiding van het personeelsbestand. De drie uitzonderingen zijn de provincies Fryslân, Drenthe en Limburg. Voor totaal Nederland is het saldo 6 procent. Hoewel de verwachting overwegend positief is, zijn ondernemers in alle provincies per saldo negatiever of minder positief dan in het vorige kwartaal.

Investeringsbereidheid het hoogst in Noord-Holland

Ondernemers in Noord-Holland zijn met een saldo van bijna 11 procent het meest bereid te investeren in het vierde kwartaal. In Groningen en Overijssel is de verwachting over de investeringen het laagst met een saldo van rond de -4 procent. Landelijk verwacht per saldo bijna 5 procent een groei van de investeringen.

Winstgevendheid het laagst in Drenthe

In bijna alle provincies rapporteren ondernemers per saldo een afname van de winstgevendheid in het afgelopen kwartaal (bijna -7 procent). In de provincie Drenthe geven ondernemers met een saldo van bijna -24 procent verreweg het vaakst aan dat de winstgevendheid is afgenomen. Alleen ondernemers in de provincie Noord-Holland geven per saldo een toename aan van ruim 2 procent.

Kerntabel

Ondernemersvertrouwen en Conjunctuurenquête Nederland

Ondernemersvertrouwen

	2023 2e kwartaal	2023 3e kwartaal	2023 4e kwartaal
Totaal bedrijfsleven	-8,1	-8,3	-10,1
Landbouw, bosbouw en visserij	-12,7	-13,1	-18,3
Delfstoffenwinning	-11,0	-7,8	-2,4
Industrie	-5,2	-7,3	-13,0
Bouwnijverheid	-32,3	-24,5	-24,3
Autohandel en -reparatie	-0,9	-10,0	-14,8
Groothandel	-0,7	-7,4	-8,3
Detailhandel	-8,1	-6,0	-10,4
Vervoer en opslag	-6,1	-2,1	-8,4
Horeca	-7,7	-10,8	-13,1
Informatie en communicatie	1,3	2,0	2,9
Verhuur en handel onroerend goed	-20,7	-13,3	-7,1
Zakelijke dienstverlening	-0,5	-3,9	-2,3
Cultuur, sport en recreatie	0,2	0,5	0,1
Overige dienstverlening	-4,4	-10,4	-14,7

Verwachtingen voor het vierde kwartaal niet seizoengecorrigeerd saldo percentage bedrijven

	Omzet	Personeel	Investerings
Totaal bedrijfsleven	14,1	6,0	0,9
Landbouw, bosbouw en visserij	-1,0	-3,1	-10,0
Delfstoffenwinning	30,4	4,1	14,8
Industrie	11,6	3,6	1,7
Bouwnijverheid	10,4	2,9	-9,6
Autohandel en -reparatie	-1,2	11,0	11,7
Groothandel	15,1	11,5	3,9
Detailhandel	38,0	-3,4	-2,4
Vervoer en opslag	12,9	5,8	13,1
Horeca	-23,0	-8,9	-7,9
Informatie en communicatie	23,7	18,2	4,2
Verhuur en handel onroerend goed	5,5	22,7	11,3
Zakelijke dienstverlening	19,7	13,9	1,7
Cultuur, sport en recreatie	1,2	-0,4	21,1
Overige dienstverlening	19,3	-1,7	-3,7

Colofon

Uitgave

November 2023

Dit rapport verschijnt ieder kwartaal op ondernemersplein.kvk.nl/coen.

Wilt u meer informatie?

Neem dan contact op met één van de COEN-partnerorganisaties:

www.cbs.nl

088 570 70 70 - info@cbs.nl

www.kvk.nl

088 585 15 85 - kennisdesk@kvk.nl

www.eib.nl

020 205 16 00 - eib@eib.nl

www.mkb.nl

www.vno-ncw.nl

070 349 03 49 - buiting@vnoncw-mkb.nl

Ondernemersplein
Eén antwoord van de overheid

KVK

eib
Eenheid in de Bedrijfsrelatie

MKB
Nederland

VNO NCW

Meer informatie?

Kijk op Statline. Hier treft u alle data uit deze uitgave aan conform de webtoegankelijkheidsrichtlijnen voor visueel beperkten.

[Ondernemersvertrouwen naar bedrijfstak](#)

[Ondernemersvertrouwen naar provincie](#)

[Conjunctuurenquête naar bedrijfstak](#)

[Conjunctuurenquête naar regio \(landsdeel/provincie/COROP\)](#)

[Conjunctuurenquête naar bedrijfsgrootte](#)

Deze uitgave is te downloaden op:
ondernemersplein.kvk.nl/coen

